

V. Raisz Rózsa

Szecesszió vagy impresszionizmus?*

Kaffka Margit: Csendes válságok

Földes Anna idézi Lesznai Annától, a *Kezdetben volt a kert* című, igazi szecessziós gazdagságú kötetéből: [Kaffka Margit] „Az egyetlen nő, akit férfitársai kételytelenül egyenrangú írónak kezeltek” (1987: 105), maga Kaffka pedig azt hangoztatta: „Nincs hím nemű és női művészet.” (Süppedő talajon. Külön úton 168.)

Igaz: érték tekintetében nem szabad különbözni, ha igazi irodalom, amit a női vagy férfi szerzők művelnek, jellegükben mégis lehetnek sajátos, nemükre jellemző vonások. A szecesszió és az impresszionizmus érzékeny-érzéki voltával vonzó lehet női művészek számára.

Az *In memoriam Kaffka Margit* című kötet (Bodnár 2005) sok kortárs és későbbi írótól idézi az író nő méltatását: az irodalomtörténész Schöpflin Aladár szerint „Kaffka Margitban a rendesnél sokkal erősebben fejlődött ki a művészi képesség három fő eleme: a látás, a képzelet és a gondolat intenzitása” (38). Ugyanő „minden asszonyi dilettantizmustól” mentesnek mondja (57). Tersánszky Józsi Jenő azok közé az íróművészek közé sorolta Kaffkát, „akiket a legjobb kevesek meg az irodalomtörténet értékelt nagyra, sőt író nő társai közül a legnagyobbra” (261).

Kaffka Margit életműve műfajilag is igen változatos: költőként indult, s verseket egész – tragikusan rövid – pályája alatt írt. Érett korszakának mégis a regény és a novella a fő műfaja. Sorsát, életvitelét tekintve – polgári iskolai tanári működése, gyermekének nevelése, az irodalmi életben való lelkes részvétele mellett – nemcsak irodalmi értékét, hanem terjedelmét nézve is kivételesen gazdag, amit alkotott a magyar irodalom számára.

R. Molnár Emma egyik tanulmánya Lesznai Anna művészetével, azon belül *Kezdetben volt a kert* című kötetével foglalkozott (R. Molnár 2005: 33–39), ezzel párhuzamosan lehet említeni Kaffka *Állomások* című regényét. A két író nő évekig szoros, meleg barátságban volt egymással. Abban is sorstársak voltak, hogy mindketten egyedül nevelték nagyon fiatal korukban született gyermeküket. Kapcsolatuknak azonban nem ez volt a fő motívuma, hanem a költői-írói-művészi érdeklődés és hajlam, a kitörésvágy a hagyományos női

* A dolgozat Rozgonyiné Molnár Emma tiszteletére íródott, elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság szegedi tagozatának felolvasó ülésén 2013. november 28-án.

sorsból, a művészi kifejezés keresése, a konvencionális étellel és művészettel való szembe fordulás, szakítás; a szellemi életben való magas szintű részvétel (Földes Anna 1987: 103–111). Lesznai Anna a magyar szecesszió egyik legjellegzetesebb képviselője, több művészeti ágban.

Rátérve a századforduló stílustörekvéseinek rövid, jelzesszerű jellemzésére: A Kaffka–Lesznai-barátság indítóokával összecseng Kispéter András (1988: 39) jellemzése: „A szecesszió legtöbbet hangoztatott jelszava az egyéniség, az egyéniségkultusz.” E korszakkal különben a magyar stilisztikai szakirodalomban talán Szabó Zoltán és munkatársai foglalkoztak a legtöbbet. Murvai Olga – Szabó Zoltánnal egybehangzóan – megállapította: a szecesszió, az impresszionizmus, a szimbolizmus „sokszor egymást átfedve vagy éppen keresztezve [jelennek meg] szinte ugyanazon eszmeiséget fogalmazva meg, szinte ugyanazokkal a stílusesszűkökkel” (Muruai 2002: 149).

A szecesszió és az impresszionizmus irodalmi megjelenítődésének hasonlóságát, sőt összefonódását elismerve, egyet kell értenünk Murvai Olgával, aki pontos és találó fogalmi szinten vetette össze a két stílusirányt: eszerint a szecessziós kép állókép, konkrétumok, statikus elrendezés jellemzi, utalása: katafora, a külső látvány fontos benne, valamint az állapotkifejező mediális igék; jellemző közlési módja a leírás. Az impresszionizmus ezzel szemben mozgó képekkel él, a benyomások szabad asszociációja jellemzi, anaforikus és kataforikus utalások, a látványon kívül minden más érzet jelentkezik benne, a leíráshoz reflexió csatlakozik, a külső értékeket a belső, lelki, gondolati értékek gazdagítják (Muruai 2002: 164).

Szabó Zoltán (1998: 178–180) számos példát idéz Kaffka Margittól a szecessziót és az impresszionizmust is jellemezve: szecessziósak a következők: *a rügyezés halványzöld románca*: a színek dominanciája, az érzéki érzetek dekoratívvá lényegülése; az illúziókeltés, szubjektivitás: *részeg tavasz*; indázó szerkezetek: *az élet hatalmas, ijesztő hullámai*; a művi, stilizált természet (*orchidea, aranyhal*), a művészetek fogalmi motívumai mint díszítő motívumok (*az ifjúság vad, eszeveszett crescendói*) stb., ugyanakkor az impresszionista stílust jellemezve az érzetkultusz példaként a Színek és évek részletét idézi. Ez is igazolja, hogy a stílusirányzatok ritkán jelennek meg teljes, egyértelmű tisztaságban. Szathmári István (2002: 140) Kaffkát az irodalmi impresszionizmus képviselői között tartja számon.

Jenei Teréz (1993: 33) szerint is nehéz elhatárolni a szecessziót és az impresszionizmust egymástól. Babits A gólyakalifa című regényének elemzését bevezetve összefoglalja, hogy a mű korábbi méltatói közül Sötér István egyértelműen impresszionistának minősítette a regényt, Rónay László tagadta impresszionista mivoltát, Benedek Marcell naturalista jellegét emelte ki. Jenei Teréz elemzése a mű szecessziós jegyeit vette számba: ellentét az időszerkezetben, dekorativitás a szóhasználatban, a művészet jelenléte, érzéki

(például látási érzetek: *arany*), tapintás, szaglás, hallás; a *csönd* mint kulcsszó stb. Indázó szerkezetek. S mindezek jelképes többletjelentése.

R. Molnár Emma több tanulmányában foglalkozott a szecesszióval, Elek Artúr, Szomory Dezső műveit elemezve. Szomory Párizsi regényének alakzattársulásairól szóló nagyobb tanulmányában is kiemel szecessziós-impreszionista motívumokat: *rózsák, csillagok, izzó piros, kék színek, tündöklő csillagszépség*, „*a párizsi ég számára kiválogatva, kicsiszolva*” stb. (R. Molnár 2002, passim). Ilyen nyelvi megoldások Kaffka szövegeiben is gyakoriak.

Fülöp László szerint Kaffka Margit novellisztikájának egyik legtokéletesebb darabja a *Csendes válságok* (1909). „Itt egy korán özvegyesgre jutott fiatal asszony lélektani portréját és igen finoman kidolgozott jellemképét kapjuk.” – „mélyre fojtott bánatot sejtet, a kiegyensúlyozottság óvott fegyelmével palástolva a belső hiányérzeteket és feszültségeket” (42).

Egészítsük ki ezt a szép és találó jellemzést a novella cselekményének vázlatos, helyenként az írói szöveget idéző elmondásával.

Két frissen érettségizett fiatalember – Pál és Ferenc – érkezik Pál otthonába egy tavaszi napon a „kis nyaralóvárosba”, ahol Pál édesanyja szolid polgári környezetben él. Az asszony rendkívül disztिंगvált, művelt, szép jelenség, és meglepően fiatal. Finom tapintattal viselkedik a fiával és a vendég fiúval egyaránt. „*Ő a legokosabb ember és igaz barát*” (131) – mondja róla a fia.

Ferenc hamarosan megtudja, hogy évekig nem titkolt, de tapintattal kezelt baráti-szerelmi viszonyban volt egy azóta elhunyt német katonatiszt-bárával; Pál ugyan megismerte a bárót, de a szerelmesek együttléte azokra az időkre korlátozódtak, amikor a fiú intézetben tartózkodott.

Pálnak költői ambíciói vannak, édesanyja mégis úgy ítéli meg, hogy szép versei publikálásával várjanak, Pál menjen egy évre külföldi tanulmányútra. A fiú azonban szerelmes egy fiatal lányba, s mivel az asszony konvenciók nélkül nevelte fiát, Pál reményei szerint édesanyja nem fogja ellenezni házassági tervét. A lány „*egy fűszeres árvája volt. A kis sarki boltot a tőzsdével a temetősor lejtős házikói fölött a testvérnéjével látták el [...]. Maga elé képzelte szinte provokálóan felragyogó fiatal szépségében, zseniális, borzas diáklány fejével [...]* Mirjam – Braun Mari máskülönben – csakugyan szép és nem mindennapi jelenség – gondolta [Ferenc] –, de mégis...” (141)

Pál úgy ismeri édesanyját, hogy „*mama nem lehet előítéletes*” (147), azonban az események Ferenc aggodalmát/véleményét igazolják, aki „*csaknem föllázadt a gondolatra – hogy ez az asszony most vegyen ide menyüil egy Mirjámot, egy kis fűszereslányt a Hóstyárol. Az ő csendes, lelkes, diszkrét életébe, az ő sajttalan házába. Miért volna ez az áldozat, miért?*” (148)

Az olvasó nem tanúja annak, amikor Pál édesanyjának bevallja Mirjam iránti szerelmét és házassági szándékát, csak a következményt tudja meg. A jólnevelt és fegyelmezett Pál „*kivetkőzött önmagából*”, „*most aztán nyakára másznak az életnek – Wein, Weib und Gesang.*” (152) – és elment otthonról.

Az asszony palástolni próbálja súlyos csalódását, felindultságát „*De hangján, egész alakján izgalom remegett, nagyon halvány volt, és mély árku szépséges szemei alatt – valóban könnyek nyoma.*” (153) A középkorú nő és a fiatal Ferenc kölcsönös rokonszenve szerelmi érzésbe vált ált: „*A szeme nedves volt, meleg sugarú és bánatos – talán több is ennél, hamvadó rejtélyekkel, álmatag, fojtott veszedelmekkel teli. Feléje nyújtotta jobb kezét – puhán, hajlékony simulással fektette bele a kemény, barna tenyér érdes mélyébe – és úgy hagyta egy pillanatig. – Még egyig aztán – vagy tovább. – Ennyi volt.*

Visszavonta – leejtette egy percre –, nem következett semmi.” (155) Ezután megkéri a mélyen megrendült fiút, hogy vigyázzon a fiára.

Az asszony tehát győztesen kerül ki a „csendes válságból”, anyasága és passzív humanizmusa felülemelkedett az örvénylő női életen (B. Gy. 1965. 223). A szecesszióra jellemző az önmegvalósítási szándék, az egyéniség fontossága minden szereplőben fellelhető. (Vö. Kispéter 1989: 39).

Ez a vázlatos cselekményleírás alig érzékeltetheti a novella hangulati túlfűtöttségét, érzelmi gazdagságát, bár helyenként a novellából idézett részletek találhatók benne. A századforduló jellegzetes stiláris sajátosságai ennél sokkal töményebben vannak jelen. A cím: *Csendes válságok* a szecesszió állóképszerűségét mutatja állapotkifejező melléknévi jelzőjével. Állóképeinek dekorativitását növeli az érzékterületek gyakori együttes megjelenése, cseréje, összekapcsolása egy-egy – akár több tagból álló – szókapcsolatban: *a folyóparti gátak áttetsző, bűgő tülökszava*” (127). Ez nem egyszerűen halmozás, hanem szecessziós szinesztézia. Ugyancsak a szecesszióhoz kapcsolhatjuk az állapotkifejező állóképet, amely szemantikailag eltérő érzeteket fejez ki: (az asszony íróasztala) *„formás és nyugodt”* (130). Többi leírása is dekoratív állókép, hasonlóképpen különböző érzetek összekapcsolásával. Kitűnik a színek dominanciája, az illat *„könnyű, mély, jelentős és bájos* konkrét és elvont fogalom kifejező melléknévi jelzőivel: *„A háziasszony nappalijába mentek, a bronz és rezedazöld tapéták közé, ahol a világos, nagy áttört függönyök mögött, a reggeli interieur félderűjében könnyű, de azért mély, jelentős és bájos parfümillat úszott.”* (129).

A látási érzeteket több szövegrészben is összekapcsolja más érzetekkel. A *„négy fal közé zárt”* konkrétan tűnő határozós szintagmalánc elvont, álló szinesztéziás képbe vált át: *„érezte e négy fal közé zárt intimitást, szelíd harmóniát és lappangó, szinte fájó érdekességet”* (131). A nominális stílus és a halmozás az egész elbeszélésben – főként, de nem kizárólag a leírásaiban – megjelenik: *„Itt minden magától lettnek látszó volt, könnyed, de tartalmas és kedvesen mértékletes. Párnák egyszínű, sima selyemből, egy darab régi brokát, diszkréten tarka japán ellenző, néhány szoborvázlat agyagból vagy sima, rámás tollrajzok.”* (131)

Szecessziós vonás a szokatlan, új szavak alkotása, szövegbe illesztése: *„Újfajta poémák voltak, a fiatal forradalmárok érdekesen nyers, melódiakerülő*

modorában, egy-egy gondolat merész, rusztikus odagördítésével, egy-egy szó szokatlan odavilágításával.” (136) – *„Az asszony mosolygott – egyszer az arcába nézett, és nagy, szomorú, szivárványfátylas szemével fogva tartotta egy percig.”*

A látvány szépségének ábrázolása mellett a zene mint művészet is jelen van e környezetben, mégpedig az ide illő finoman érzelmes zene:

„– Mennyire illik egymáshoz ez a kettő – mondta Pál –, Grieg zenéje és anyám...” (128)

„Aase halálát játszotta, Tudással, magas nivójú egyszerűséggel és egyéni ízléssel...” (148–149)

Az idézett, zongorajátékot, zenét felelevenítő sorokat szenvedélyes, több mondatra tagolódó, igazi szecessziós, indázó részlet követi. Az *és* kötőszó ismétlődése tagolja és teszi indázóvá a sajátos jelzős kapcsolatokkal (*véres és álmatag misztérium*) – túlzásokkal (*borzalmak, gyötrődések, téboly és halál*) – szimbolikus képekkel (*az élet nagy hús, és mindent egymásba simító hullámverése*) teljes sorokat: *„És félbarbár idegzete sejtő felviharzásával többet, csaknem mindent megértett e percben – a muzsikát, a kimondhatatlant, az élet nagy, hús és mindent egymásba simító hullámveréseit, a vágyakat és tetteket – és mind a véres és álmatag misztériumot, amelybe dacosan, kérkedően és kétségbeesetten tapos bele az északi lélek gögje. És borzalmak, gyötrődések, téboly és halál mögött – lágyan, piano – mint meg-megújuló szelíd és örök kíséret, mint engesztelő könnyek harmatozása – a melódia, a mese, a báj.”* (149)

Láttuk, hogy a szecesszióra jellemző jegyek főként, de nem kizárólag a leírásokban fedezhetők fel, a fenti részlet hasonlít a szabad függő beszédre: átképzeléses jellegű, de nem hiányzik az idéző mondatnak tartható bevezető rész.

Impresszionistának minősíthető „mozgó képek” azonban a novellának nemcsak azokban a részleteiben fedezhetők fel, amelyek cselekvést-változást írnak le. *„Tizenkilenc évesek voltak mind a ketten, az imént jelesen érettek; a tarsolyuk [...] duzzadozott a nagy elérések csillogó garderobjától”* (129). A metaforikus kifejezésmód, a jelzőhalmozás, a díszítő motívumok, az elvont-konkrét együtt jelenik meg a részletben.

A cselekvést jelentő igék megszemélyesítésekben és dekoratív szín- és látványorgiákkal mozgalmalmas képet hoznak létre, nem nélkülözik azonban a halmozást sem: *„a nagy garabonciás szellők nekilódulva átcsatangolták a homályos utcákat.”* (127) – *„A napfény végigdobta széles, elevensárga csíkját az asztalon és az asszony vállán.”* (133)

A mozgalmalmasabb, impresszionistának tartható részletek azonban alkalmasak érzések és gondolatok kifejezésére is: *„És lám – érzések és álmok raja szállt fel egy-két pillanat során; arról, hogy az élet még hosszú, és tele van jóval, amiért eszes és kemény, bíró és birkózó fiatalembereknek érdemes türelmes daccal a sorsát kívárni.”* (134) – *„És a fiatal diák megdöbbsent. Mert nagynéha öbenne is*

ébredt már hasonló sejtés – hogy szárazak mind e halott gyökerű szók, e szívós és felszínes elméletek – és valami újat, ponpázót, lüktető elevenségűt csakhamar halkán ki fog bontani számára az élet.” (138)

Kérdés: Egyszerűen csak a közléstípusok különbsége (leíró, illetve cselekvést is kifejező) részletekből adódna a leírt szecessziós, illetve impresszionista jelleg? Nem, amint láttuk, más közléstípusokban is fellelhetők az egyikre vagy másira jellemző jegyek.

A bemutatott, kiemelt szövegrészletek (bár egyiket a szecesszióhoz, másikat az impresszionizmushoz tartozónak véljük), ha különböznek is egymástól, nem okoz különbségük stíltörést, megmarad a stílári egység, még a párbeszédre kiterjedően is, semmi nem bontja meg Kaffka Margit érzelmes, gazdag, dekoratív stílusának egyéni voltát. Ez az érzelmesség és szingazdagság pedig, gyöngédséggel társulva női vonásnak is tartható. Bodnár Györggyel egyetértve (1973) állíthatjuk tehát: Kaffka Margit mondatainak dekoratív hangszerelése nem vezethető vissza a szimbólumokra, hanem a szecessziónak tulajdoníthatjuk elsősorban.

Irodalom

- B. Gy. [Bodnár György] 1965. Kaffka Margit. *A magyar irodalom története*. V. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Bodnár György (szerk.) 2005. *In memoriam Kaffka Margit. Színek, évek, állomások*. Budapest.
- Földes Anna 1987. *Kaffka Margit*. Kossuth Kiadó. Budapest.
- Fülöp László 1987. *Kaffka Margit*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Jenei Teréz 1993. A szecesszió stílári jegyei Babits Mihály A gólyakalifa című regényében. In: *Irodalomtudományi Közlemények*. Bukarest.
- Kispéter András 1988. Az irodalmi nyelvi szecesszió néhány kérdése. In: *Tanulmányok a századforduló stílustörekvéseiből*. Szerk. Fábrián Pál és Szathmári István. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Murvai Olga 2002. Szecesszió – álló kép vagy mozgó kép. In: Szabó Zoltán (szerk.) „*Arany alapra arannyal*” Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- R. Molnár Emma 2002. *Alakzattársulások egy szépprózai műalkotásban*. (Szomoró Dezső: A párizsi regény) Az alakzatok világa 8. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- R. Molnár Emma 2005. Szecessziós látásmód multimedialis megközelítésben. Lesznai Anna művészete. *Magyar Nyelvjárások XLIII*. 33–39.
- Szabó Zoltán 1998. *A magyar szépírói stílus történetének fő irányai*. Corvina Kiadó. Budapest.
- Szabó Zoltán (szerk.) 2002. „*Arany alapra arannyal*” Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Szathmári István 2002. *A stíloselemzés elmélete és gyakorlata*. Kodolányi Füzetek 16. Székesfehérvár.

Az elemzett elbeszélés Kaffka Margit Süppedő talajon (Szépirodalmi Könyvkiadó. Bp. 1978) című kötetében található.